

DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2018.01.045>

УДК: 330.1+330.3

JEL: F01, G10, O10

Олег Білорус

ПОЛІТЕКОНОМІЧНИЙ ПРОГНОЗ ГЛОБАЛЬНОГО СПІВРОЗВИТКУ В ХХІ СТОЛІТТІ: ГЛОБАЛЬНИЙ ПОСТКАПІТАЛІЗМ ЧИ СВІТ-СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВОГО ГЛОБАЛІЗМУ

На основі результатів багаторічних досліджень процесів і проблем глобалізації економіки, глобальної інтеграції та конвергенції різних соціально-економічних систем, і на основі розкритих закономірностей і законів глобального співрозвитку та глобальних трансформацій у статті зроблена спроба політекономічного прогнозування метаморфоз капіталістичних і соціалістичних економічних систем. Представлена авторська теоретична концепція співіснування, співрозвитку та конвергенції капіталістичних і соціалістичних постіндустріальних систем та їхньої взаємозалежної коеволюції в рамках глобального конкурентного співрозвитку у сфері глобально-інтегрованого світового ринку на близьку і віддалену історичну перспективу. Прогнозується поетапне формування нового, глобального суспільно-технологічного технотронно-інформаційного інтегрованого способу глобального виробництва, глобальної інформаційно-мережевої економіки з потенційною можливістю поетапного переходу до нової глобальної цивілізаційної та формаційної світ-системи ноосферного глобалізму і глобального солідаризму.

Ключові слова: глобальний капіталізм, глобальний посткапіталізм, глобальний постсоціалізм, світ-система постіндустріального глобалізму, глобальна інформаційно-мережева економічна система, глобальна фінансова цивілізація, соціальні трансформації постіндустріального глобального капіталізму, світ-система глобального ноосферного солідаризму.

Кожна наука, що склалася, має свою особливу прогнозно-прикладну функцію, реалізація якої визначає міру й ефективність її впливу на процеси суспільного розвитку. Це особливо стосується зародження глобальної політичної економії, яка поряд із глобалістикою покликана досліджувати специфічні закономірності і об'єктивні економічні закони глобального

Білорус Олег Григорович (o.bilorus@gmail.com), академік НАН України, Заслужений діяч науки та техніки України; головний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

© О.Білорус, 2018

ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2018. № 1: 5–20

співрозвитку, розглядаючи сутність і систему глобальних виробничих відносин в умовах принципово нової глобальної суспільно-технологічної системи відтворення. Фактично йдеться про новий технологічний і організаційний устрій (лад) економіки, що базується на глобально-мережевих і технотронних конвергенційних системах.

Підкоряючись вимогам нового суспільно-технологічного способу виробництва і укладу, глобальний співрозвиток, що стрімко ускладнюється в XXI столітті, додає особливу складність у процеси еволюції і форми взаємозалежності і взаємовпливу старих і нових економічних процесів і чинників. Стає очевидним, що XXI століття стане століттям нової глобальної фінансово-економічної цивілізації. Але разом з тим це буде століття панування глобального капіталу як знаряддя реалізації колосальних і дедалі зростаючих фінансових інтересів глобального корпоративного сектора. Не залишається жодних сумнівів, що відтворювальна структура глобального капіталу буде й далі трансформуватися в напрямі критичного підвищення питомої ваги фінансового капіталу. Існуюча сьогодні глобальна влада грошей – гарантія цього.

Злоякісна, загрозна всьому глобальному співрозвитку, тенденція і закономірність метаморфози глобального відтворення в напрямі "виробництва грошей із грошей" стає драматичною реальністю і однією з головних загроз XXI століття. Світова спекулятивно-псевдофінансова цивілізація, що насувається, у своїй еволюції веде до поетапного "вимивання" і "вибивання" товарно-виробничої фази глобального відтворювального циклу, а отже, до падіння ролі реальної економіки, перетворюючи світову економіку в глобальне казино з його надвиробництвом фіктивних грошей і гіперфінансіалізацією. У цих умовах немінучими стають частота, тривалість і катастрофічний характер глобальних фінансових криз і катастроф. У XXI столітті очевидно немінучим стане етап еволюційного переходу глобального капіталізму в нову глобально-транзитивною систему.

Глобальна політекономія і глобалістика, що формуються, повинні давати відповіді на сучасні і перспективні проблеми та імперативи глобального співрозвитку. При цьому потрібно виходити з позицій реалізму. Очікуване багатьма ноосферне майбутнє людства і майбутня світ-система глобального солідаризму – це перспектива століть. Сьогодні є всі підстави для висновків про те, що на зміну глобальному корпоративному капіталізму йде не якийсь утопічний "посткапіталізм", а нова стадія капіталізму у формі транзитивної світ-системи технотронно-мережевого глобалізму. Тому неспроможними уявляються концепції тих авторів, які висувують концепції остаточного краху соціалізму і "постсоціалізму". Грандіозні економічні і соціальні успіхи Китаю, що вийшов на перше місце у світі за загальним обсягом ВВП, говорять про високу конкурентоспроможність "ринкової соціалістичної економіки з китайською специфікою", заснованою на мобілізаційній

ролі держави, народному підприємстві і економічній демократії. Стає очевидним посилення дії закону глобальної конвергенції ринкових систем. Але зближуючись і еволюціонуючи вони ще багато століть продовжуватимуть своє відносно "автономне" існування і співрозвиток у рамках глобальної ринкової системи, поки не настане ера глобальної ноосферної цивілізації і не будуть створені адекватні їй передумови для єдиної інтегрованої глобальної соціально-економічної світової системи з особливою системою відтворення людського та інтелектуального капіталу, інформаційних та технологічних, а також екологічних і соціальних ресурсів, єдиним суспільно-технологічним способом глобального відтворення і єдиною солідарною глобальною системою економічних відносин виробництва, розподілу і споживання, а також з єдиною солідарною системою управління розвитком світу і вирішенням глобальних проблем людства.

Сьогодні в дослідному мейнстрімі загальноновизнаним є науковий висновок про те, що глобалізація, глобальна інтеграція і трансформаційна конвергенція глобального співрозвитку є основним змістом еволюції світової економічної системи в XXI столітті, від якого залежать історичні долі капіталізму і його еволюційні метаморфози. Гостро дискусійним є питання про те, в яких конкретних економічних, організаційно-технологічних та соціальних формах будуть матеріалізуватися, результуватися процеси глобальної трансформації і конвергенції. Загальноновизнаним є твердження, що нинішній етап глобалізації був породжений у XX столітті новим рівнем розвитку продуктивних сил, новими потребами світової спільноти і новими інтересами основних глобальних корпорацій – нових могутніх суб'єктів світової ринкової економіки, що створили інтегровану відтворювальну систему. У цей період наука і технологія стають не тільки безпосередньою продуктивною силою, але підвищуються у своєму об'єктивному статусі до рівня **головної продуктивної сили**. Технотронні революції XX і початку XXI століття привели до глобального за своїми масштабами всесвітнього поширення новітніх науково-технологічних досягнень. У результаті цього йдуть наростаючими масштабами процеси формування технотронно-інформаційної бази нового, більш високого суспільно-технологічного способу виробництва і **нової глобальної технологічної та організаційно-управлінської бази суспільного відтворення**. У свою чергу глобальна інтернаціоналізація продуктивних сил і світові трансформаційні процеси, керовані колосальними і дедалі більше зростаючими фінансово-економічними інтересами глобальних корпорацій, об'єктивно ведуть до створення нової глобальної економічної системи, яка за своїм характером є **пост-індустріальною, корпоративною ринковою системою, системою "нової капіталістичної економіки"**. Світовий промисловий капіталізм в XXI столітті завершує свої трансформаційно-еволюційні метаморфози з пере-

ходом у стадію глобального капіталізму, базованого на глобалізації світового капіталу і світового відтворювального процесу.

Що стосується глобалізації відтворення світового капіталу як базису формування нової світової системи, то метаморфози й еволюція його структури з усією очевидністю прямують до самовідтворення і самозростання глобального фінансового капіталу й підвищення його питомої ваги в загальній структурі глобального капіталу. Зароджувані зрушення структури глобального капіталу в напрямі зростання питомої ваги **людського та інтелектуального капіталу** за своїми масштабами і значущістю все ще поступаються руху глобального фінансового капіталу. Саме гіпертрофована питома вага фінансового капіталу веде до створення нової світ-системи фінансово-економічного глобалізму.

Ця система базується на світовій віртуально-фіктивній фінансовій економіці, для якої характерна досить специфічна функція самозростання фінансового капіталу, коли гроші "робляться" не в реальному виробництві, а з грошей (як правило, фіктивно-спекулятивних) за відтворювальною формулою Д-Д' замість формули Д-Т-Д', характерної для реальної економіки. Глобальний фінансовий капітал, що самозростає, стає базою і локомотивним ресурсом формування системи глобального фінансового капіталізму з його переходом у нову світову систему корпоративно-фінансового глобалізму. Цим самим гальмуються і консервуються процеси трансформування глобального фінансового капіталізму в глобальну систему інформаційно-мережевої та знаннєвої (інтелектуальної) економіки. Світ-система фінансового глобалізму демонструє підвищену здатність до самозбереження та самовідтворення з усіма її неминучими метаморфозами і модифікаціями. У цієї системи є іманентні можливості управління глобальним відтворювальним процесом у своїх інтересах, а не в інтересах всього глобального співтовариства. У зв'язку з цим ми вважаємо, що про так званий "посткапіталізм" говорити ще рано. Будучи прихильником безперервності еволюції соціально-економічних систем, ми, проте, не можемо погодитися з багатьма авторами про те, що сучасний глобальний капіталізм і світ-система постіндустріального фінансово-корпоративного глобалізму "демонструють трансформації глобалізму, визначають кризу глобального капіталізму і кризу капіталізму взагалі" і його самоперетворення в якийсь "некапіталізм" або "посткапіталізм" (Корнівська, 2017).

Цей висновок нагадує застарілу догматичну концепцію про "повне загнивання капіталізму" і його загибель як світової системи. А акцентований згаданим автором в його загалом дуже цікавій статті концепт переходу глобального капіталізму в інформаційно-мережеву економіку "посткапіталізму" є не зовсім обґрунтованим, оскільки сама інформаційно-мережева економіка народжується в процесах корпоративно-ринкової капіталістичної глобалізації і є лише організаційно-економічним ринковим

інститутом, вищою за рівнем світ-системи глобалізму, але не замінює собою ні капіталізму, ні, тим більше, ринкової системи.

При цьому пригадуються слова великого американського економіста-ліберала професора Гарвардського університету Дж. Гелбрейта, який ще в 70-х роках XX століття писав, що "загниваючого капіталізму", який існував в уявленнях радянських економістів-догматів, давно не існує, і що американські та інші західні корпорації вийшли за національні ринкові рамки і перетворилися в глобальні виробничо-фінансові системи, які оперують на основі довгострокових стратегій і запозичених в СРСР методах стратегічного планування. Соціалізація їхнього розвитку стала ефективним методом конкурентної боротьби і накопичення інтелектуального капіталу. Створені ними системи внутрішньофірмового (корпоративного) менеджменту успішно протистоять кризовим потрясінням ринків. Створивши глобальні мережеві структури, вони фактично стали регулювати ринкові процеси і керувати ними, формуючи не тільки пропозицію, а й попит на вироблену продукцію, створюючи нові потреби споживачів, нові технології виробництва і нові методи конкуренції на світових ринках.

Слід особливо відзначити, що ще в 60–70-х роках і, особливо, після розпаду СРСР і встановлення незалежності України багато українських учених-економістів поступово позбулися догматичних підходів і у своїх роботах намагалися знайти відповідь на найскладніші і соціально-гострі питання зворотної ринкової трансформації соціалістичних країн, застерігаючи від загроз їхнього повернення в грабіжницький капіталізм XIX століття з неминучим деградаційно-наздоганяючим характером соціально-економічного розвитку (Лукинов, 2002. С. 676).

Згаданий вище автор дотримується позиції, що нова глобальна соціально-економічна організація, яка створюється у світі, "... є принципово новою постсоціалістичною і посткапіталістичною формацією, яка в ході еволюції стане панівною, а суть зворотної трансформації не зводиться до становлення ринкової економіки" (Лукинов, 2007. С. 676). Тут закладена певна суперечність, яку згаданий автор не зміг подолати, побічно заперечуючи ринковий характер соціалістичної економіки і ринковий характер майбутньої конвергованої глобальної економіки, але не пропонуючи нічого замість ринкової економічної системи (Лукинов, 2007). Жива історична реальність не підтверджує наукових висновків про настання гібридної формації, що відповідає циклічній динаміці суспільства і наростаючій глобалізації. Стає очевидним, що особлива роль механізмів ринку як підсистеми глобального відтворення, що саморозвивається, збережеться на століття. Ні фінансова глобальна цивілізація, що формується, ні майбутня глобальна ноосферна цивілізація немислимі без механізмів ринку, що безперервно трансформуються.

Пострадянська глобалістика як наука про специфічні закономірності і проблеми глобального співрозвитку звільняється від догм минулого і від доктрин тоталітаризму. Цьому посприяли і Хрущовська відлига 60-х років, і Косигінські реформи (1965), і зростаючі міжнародні контакти радянських економістів, а також перекладні публікації авторитетних західних економістів, що дедалі більше поширюються, таких як Дж. Гелбрейт, В. Леонтьєв, С. Кузнець. Відкрилася можливість наукових стажувань для молодих радянських учених-економістів. Автор цих рядків ще в 1964–1965 роках проходив наукове стажування в Югославії (Белградський університет), де досліджував системи самоврядування промислових підприємств у ринковій економіці, а в 1974–1975 рр. проходив наукове стажування по лінії ООН і ЮНЕСКО в Гарвардському університеті США, де досліджував проблеми розвитку великих виробничо-економічних систем корпоративного сектора глобалізованого світового ринку. Розкриті в той час закономірності глобалізації корпоративного сектора економіки переконували в тому, що глобалізація світової економіки в неблизькому майбутньому об'єктивно призведе до соціальної еволюції, трансформацій і метаморфоз усієї ринкової капіталістичної системи, яка, однак, не стане ні одержавленою, ні соціалістичною, залишаючись соціально-ринковою системою. Слід зазначити, що вже в період Другої світової війни видатний президент США Д. Рузвельт пророчо передбачав, що майбутня світова економіка у своєму розвитку по лінії конвергенції з'єднає в собі системи і капіталізму, і соціалізму.

Повоєнне посилення дії конвергенції формаційно-різних (протилежних) національних економічних систем, наростаючі процеси інтернаціоналізації й інтеграції систем світового відтворення, циклічні чинники і все нові кризові потрясіння світового масштабу породили гостроактуальний соціальний запит і "замовлення" на глобальні політекономічні дослідження. У цих умовах в СРСР, і в тому числі в Україні, у 80-х роках ХХ століття відбулося зародження наукових шкіл глобалістики. Правда, для автора цієї статті проведення глобальних досліджень почалося раніше, ще в період роботи директором Департаменту промисловості, науки і техніки Секретаріату ЄЕК ООН (1979–1985, м. Женева). Після створення за нашою ініціативою в системі НАН України Інституту світової економіки і міжнародних відносин (1989) і Міжнародного інституту менеджменту (1989) глобалістичні дослідження набули системного характеру. З цього часу починається історія Української наукової школи глобалістики, авангардною складовою якої були і залишаються дослідження в галузі економічної глобалістики. Починаючи з 1990 року представники цієї наукової школи почали публікувати статті та проводити перші монографічні дослідження проблем глобалізації і глобальної економіки. У 1990 році з ініціативи автора цих рядків була створена Українська асоціація Римського клубу і Міжнародна асоціація глобалістики. Відтоді члени Української наукової школи глобалістики видали по-

над 50 монографій і понад 500 статей і зайняли гідне місце в європейській і світовій глобалістиці та в глобальній політекономії, що формується нині.

У 2002 році вийшла фундаментальна монографія академіка І. Лукінова "Еволюція економічних систем" і в тому ж році його монографія-аналог у РАН (Росія) англійською мовою "Transformations of Economics". З їх виходом вітчизняні та англійські дослідники отримали можливість ознайомитися з пострадянськими науковими концепціями історичного транзиту – зворотної ринкової трансформації в умовах глобалізації. Як один із активних членів Української наукової школи глобалістики І. Лукінов уже в кінці 90-х вперше ввів у науковий обіг такі поняття, як "посткапіталізм" і "постсоціалізм", "зворотна ринкова трансформація соціалістичної економіки".

Як відзначали багато рецензентів, наукова і практична цінність згаданих вище монографій академіка І. Лукінова полягає і в тому, що вже з перших років зворотної трансформації пострадянської економіки він звертав увагу на згубний характер вульгаризаторської, спрощенської політики "трансформаційних" урядів України і Росії, які пішли шляхом тотальної кримінальної олігархічної приватизації і відкрили можливість для зосередження в руках 20–30 кланових родин 80–85% національного багатства і національного капіталу. Згадані країни "зворотно трансформувалися" не в сучасний соціалізований капіталізм, а в грабіжницький капіталізм первісного нагромадження XVII–XIX століть.

Форсована і насильницька приватизаційна олігархізація постсоціалістичних одержавлених економік, які, втративши наявні мобілізаційні потенціали й ефекти, перетворилися в деградуючі, неконкурентоспроможні соціально-економічні системи, поставила багато транзитивних країн на грань національних катастроф. Багатьом керівникам постсоціалістичних країн і пострадянським ученим-економістам зворотна трансформація радянського типу командної економіки в глобально-конкурентоспроможну ринкову капіталістичну економіку здавалася легкою справою і завданням, вирішити яке можна оголошеними декретами урядів і законами. Насправді історичне завдання зворотної трансформації одержавленої командної економіки в ринкову, базовану на принципах економічної демократії, господарської ініціативи і самодіяльності населення, виявилось вкрай складним, драматичним процесом, пов'язаним із ламкою глибинних основ і викликаних повною втратою структур ринково-економічної цивілізації. Ось уже чверть століття в найбільших колишніх пострадянських країнах Росії та Україні цей процес іде через кризи, деіндустріалізацію, соціальну деградацію. Зворотна зміна суспільного ладу в пострадянських країнах призвела до руйнування виробничих систем, до деформації виробничих відносин у бік дикого олігархічного капіталізму.

Водночас ряд колишніх соціалістичних країн, яким удалося зберегти національні структури народного, а не олігархічного, капіталізму, пере-

творилися в європейських економічних "тигрів". Багато з них, такі як Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Словенія, Хорватія, Чорногорія, Латвія, Литва, Естонія, успішно інтегрувалися в ЄС і НАТО і стали на шлях успішного розвитку. Головні пострадянські країни – Росія, Україна, Узбекистан, Казахстан, Білорусь – продовжують іти шляхом державно-олігархічного розвитку з усіма відповідними наслідками, характерними для країн, що слабо розвиваються, з украй низькою питомою вагою у світовому ВВП. Нині перед ними стоїть ще складніше завдання переходу від державно-олігархічного капіталізму до сучасної ринкової економіки, заснованої на колективно-акціонерних принципах і соціальному демократичному суспільстві європейського типу.

У таких умовах ці країни прирекли себе на багато років і десятиліття наздоганяючого розвитку. А в умовах прискореного переходу авангардних ринкових країн до системи глобально-інтегрованої інформаційно-мережевої економіки процес наздоганяючого розвитку відсталих набуває дедалі більш вираженого деградаційного характеру. В інтегрованій економічній світ-системі постіндустріального глобалізму немає вакантних місць і ніш, які могли б зайняти всі "наздоганяючі" країни. Через свою низьку глобальну конкурентоспроможність вони самі не зможуть створити такі нові ринкові ніші для себе. Вихід із драматичного становища, в якому вони є, не може бути знайдений і успішно реалізований навіть у середньостроковій перспективі, в стані їхньої самоізоляції чи автаркії. Питома вага Росії у світовому ВВП прагне до 1%, а України і Казахстану – до 0,1%. Для цих колишніх надрозвинених індустріально-аграрних країн нинішній їхній стан – це дно глобального співрозвитку, в якому вони опинилися через повну відсутність довгострокових мобілізаційних національних стратегій розвитку на довгостроковий період. Ці країни не скористалися шансами розвитку економічної та соціальної демократії та солідаризації своїх суспільств. Вони допустили створення злякисних олігархічних систем влади грошей і капіталів, систем олігархічної економіки, систем тотальної державної корупції, нових форм експлуатації працюючих і крайнього ступеня зубожіння населення.

При цьому лідерами дикої грабіжницької приватизації виступали багато керівників держав – президенти, прем'єри, міністри. Тому в умовах, коли авангардні країни Заходу й "економічні тигри" Азії в кінці XX – початку XXI століття стали переходити до системи глобального постіндустріального суспільства у формі інформаційно-мережевої глобальної економіки (світ-система постіндустріального глобалізму), транзитивні країни "зворотню трансформувалися" в застарілу систему державно-монополістичного капіталізму євразійського типу.

Передові вчені-економісти СРСР, починаючи з часів Косигінської реформи і радянської перебудови Горбачова 80-х років, попереджали

про небезпеки примітивізації політики зворотної трансформації директивно-державної економіки в ринкову капіталістичну економіку. По суті транзитивні економіки переводилися (трансформувалися) в уже неіснуючі системи, інститути та структури капіталізму. Капіталізм з початком XXI століття трансформувався в постіндустріальний технотронно-мережевий посткапіталізм, а в транзитивних країнах відтворювалися капіталістичні форми, інститути і системи індустріального капіталізму 40–50 років XX століття. Передові вчені Заходу (Дж. Гелбрейт, С. Кузнець, В. Леонтьєв) попереджали, що капіталізму, в який прагнуть "назад трансформуватися" пострадянські держави, вже давно не існує. Уже в 70-х роках писав про це у своїх класичних працях професор Дж. Гелбрейт, таких як "Нова індустріальна держава", "Економіка й суспільні цілі". Але, очевидно, вони правильно сказали, що в радянському уряді всі дуже зайняті і книжок не читають – ледве встигають читати чергові постанови партії. У пострадянських суверенних державах ця практика ще більш вкоренилася. Міністри, парламентарії, судді – майже всі держслужбовці прагнули стати явними або таємними бізнесменами і повели свої країни шляхом дикого, грабіжницького капіталізму.

Представники Української наукової школи глобалістики боролися проти тотальної олігархізації економіки. На цьому тлі особливо рельєфно виглядають глибокі, хоча і незатребувані, наукові концепції таких українських учених, як академік І. Лукінов та інші. В їхніх монографіях, статтях і доповідних записках Уряду України розкривалися раціональні напрями зворотних ринково-економічних трансформацій на пострадянському просторі на тлі радикальних перетворень у світовій економіці, що вже пройшли і безперервно проходять в умовах сформованої нової постіндустріальної соціально-економічної парадигми, реалізація якої об'єктивно виражала імперативи до трансформації капіталізму XX століття у світ-систему постіндустріального глобалізму.

Академік І. Лукінов ніколи не зводив суть зворотної ринкової трансформації транзитивних постсоціалістичних країн до простого відновлення застарілих, вже заміщених систем і структур "старої ринкової" (капіталістичної) економіки і до остаточної і безповоротної реставрації минулого. Він підкреслював, що в умовах глобалізації і соціалізації капіталізму і під впливом зароджуваних науково-технологічної революції і нового технотронно-інформаційного суспільно-технологічного способу виробництва нині у світі економічна і соціальна організація, що складається, є принципово новою інтегрованою ринковою формацією, яка, з нашої точки зору, в ході своєї еволюції стане новою глобальною цивілізацією (Яковец, 2007. С. 676).

У сучасних умовах науково-методологічний підхід, запропонований в працях І. Лукінова, видається прийнятним у частині співіснування, спів-

розвитку і конвергенції двох економічних систем. Ринковий соціалізм Китаю, В'єтнаму – тому підтвердження. Неминучі метаморфози капіталізму – це об'єктивний результат цивілізаційної і формаційної еволюції сучасного капіталізму. Однак навряд чи виправданим буде твердження, що глобальна інформаційно-мережева економіка, яка зароджується і формується нині, – це вже посткапіталізм (Корнівська, 2017), бо цілепокладання і основні категорії (капітал, товар, конкуренція, прибуток) та інститути капіталізму зберігаються, оскільки товарне виробництво і ринок як головні інститути зберігаються, хоча і модифікуються відповідно до вимог нової глобальної фінансової цивілізації.

З нашої точки зору, світ-система глобалізму – глобально-мережевий технотронно-інформаційний капіталізм – продовжує залишатися капіталізмом, оскільки панівними його інститутами залишаються приватна власність, товар, ринок, фінансовий кредит, капітал, ринкова конкуренція, монополізм. Нинішні кардинальні зрушення структури глобального капіталу на користь фінансового капіталу, гіперфінансіалізація глобального відтворення не скасовують ні товарно-ринкового характеру виробництва, ні капіталу як основного структурного елементу системи, ні прибутку як вищої мети глобального відтворення. Разом з тим злякисна тенденція розвитку системи і структури глобального капіталу на користь випереджаючого самовідтворення глобального фінансового капіталу і деформація системи глобального відтворення в бік виробництва грошей з грошей, коли формула Д-Т-Д' заміщується формулою Д-Д', в якій випадає виробничо-товарна стадія, є тенденцією і закономірністю не тільки дематеріалізації виробництва і відтворення, а й законом еволюції і трансформації всієї глобальної капіталістичної системи, яка неминуче набуває ознак перехідної цивілізаційної і формаційної системи. Вона свого часу і на певному рівні розвитку продуктивних сил виникла, пройшла глибокі трансформації і метаморфози і об'єктивно еволюціонує в бік якісно нової системи глобального відтворення. І, очевидно, тоді, коли структура глобального капіталу радикально трансформується на користь людського капіталу, а потім на користь інтелектуального капіталу, тільки тоді, коли структура власності трансформується на користь інтелектуальної власності, яка володіє ефектами невідчужуваності й економічної мультиплікації, – тільки тоді, коли робоча сила перестане бути відчуженим товаром, як невідчужуваний у працівника фактор відтворення, тільки тоді можна буде говорити про заміну системи капіталізму системою, яку можна умовно назвати **системою глобального демократичного солідаризму**, яка має специфічні цивілізаційні і формаційні ознаки.

Представники Української школи глобалістики послідовно реалізують історичний підхід до виникнення феномена глобалізації світового розвитку. На відміну від деяких російських дослідників (М. Чешков,

В. Кузнецов, В. Іноземцев), які вважають, що феномен глобалізації з'явився тільки в кінці 60-х років XX століття, українські глобаліст-дослідники (О. Білорус, В. Власов, Д. Лук'яненко) стверджують, що процеси глобалізації світового розвитку в широкому розумінні цього феномена мають довгу історію. Їх розвиток за своїми масштабами диференціюється різномасштабними фазами залежно від рівня розвитку продуктивних сил, суспільно-технологічного розвитку відповідних формацій, їх цивілізаційного характеру. Локомотивами процесів глобалізації завжди були економічні інтереси, механізмами яких виступали економічна експансія, конкуренція, технологічний прогрес. У численних публікаціях, виданих у період 1995–2017 років, підкреслювалися тези і наукові положення про об'єктивний характер зародження і розвитку процесів глобалізації та про те, що їхня історична еволюція привела в XX столітті до формування глобальної економіки і світ-системи постіндустріального глобалізму, який характеризується наявністю як цивілізаційних, так і формаційних ознак. На рубежі XX–XXI століть світове співтовариство переходить до нової ери – ери системної глобалізації співрозвитку і жодні специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ні скасувати, ні відкласти невблаганну дію об'єктивних економічних законів глобалізації світового розвитку (Білорус, 2001. С. 12).

Цими положеннями українські вчені-глобалісти підтверджують і розвивають учення В. Вернадського про глобальну ноосферу, одночасно захищаючи наукові положення про пріоритетність впливу економічних інтересів на розвиток процесів глобалізації, при інтегральному впливові економічних і технологічних факторів світового розвитку. При цьому не ігнорується технологічний фактор можливостей розвитку глобалізації і глобальної інтеграції світу, про який німецький дослідник К. Ясперс, по-своєму трактуючи вчення В. Вернадського про глобальну ноосферу, писав ще в 1948 році: "Створивши можливість немислимої раніше швидкості повідомлення, техніка привела до глобального єднання" (Ясперс, 1991. С. 205). Очевидно, що й сьогодні ми ще не можемо говорити про повне "глобальне єднання світу", і тут знову вирішує все наука, техніка і економіка.

Сьогодні людство знаходиться ще далеко від того, щоб говорити про вищу стадію розвитку глобалізації, глобального капіталізму або світ-системи постіндустріального глобалізму. Можемо вести розмову тільки про деякі закономірності глобального розвитку, які поетапно реалізуються у відповідних формах та інститутах таких, як, наприклад, "світ-система постіндустріального глобалізму", "глобальний корпоративний імперіалізм" та інших.

Закономірності глобального відтворення в XXI столітті стали особливо важливим предметом досліджень у галузі економічної глобалістики та

глобальної політекономії. Відтворення глобального капіталу, глобальна гіперфінансіалізація розвитку і радикальні зміни в динаміці і структурі глобального капіталу за рахунок випереджаючого зростання фінансового капіталу, а в його внутрішній структурі злякисне зростання фіктивного капіталу – все це прояв дії специфічних закономірностей і законів глобалізації, в тому числі фінансової глобалізації. Є всі підстави зробити висновки про те, що в XXI столітті проявиться тенденція до посилення дії об'єктивних законів глобалізації розвитку (Білорус, 2016) і прискореного відтворення фінансового капіталу й зростання його питомої ваги в загальній структурі глобального капіталу (Білорус, 2017).

Ці процеси і тенденції, без сумніву, дуже впливатимуть на глобальне відтворення, на процеси глобальної інтеграції та конвергенції транзитивних країн, які переживають драматичні процеси зворотної трансформації та конкурентної інтеграції в систему глобальних ринків. У монографії "Економічна глобалістика" (2016) на основі об'єднання методів глобальної політекономії і економічної глобалістики ми спробували сформулювати закономірності і об'єктивні закони глобалізації. Ці результати викликали зацікавленість і позитивну оцінку відомих економістів-теоретиків і політекономістів (Татаренко, 2016), що стимулює подальші пошуки.

Сьогодні важливо продовжити наукове розроблення питань теорії і політекономії світ-системи постіндустріального глобалізму, фінансової глобалізації. Це завдання може бути вирішене тільки за умови плідної багаторічної співпраці вчених-глобалістів і представників глобальної політекономії. У зв'язку з цим в умовах посилення ролі глобальних чинників розвитку зростає потреба у відновленні наукової діяльності Інституту світової (глобальної) економіки і міжнародних відносин у системі НАН України.

Сучасні процеси глобального співрозвитку, відтворення глобального капіталу, зміни в його інституційній структурі на користь фінансового капіталу, його посилення віртуалізація, стихійне і безконтрольне "глобальне" введення криптовалюти ведуть до всесвітньої монополізації фінансових ринків і до нових рецидивів глобальних фінансових криз. Механізми контролю і управління тут поки не знайдені. До таких висновків прийшли економісти як Заходу, так і Сходу (Бауман, 2004. С. 87; Білорус, 2016; Власов, 2011; Горбачёв, 2003). У мейнстримі глобалізаційних концепцій і в підходах до досліджень процесів глобалізації пануючу роль зараз вже відіграють помірні, збалансовані підходи, які поступово витісняють позиції, ультраглобалістів і антиглобалістів. Прикладом об'єктивістської позиції є позиція М. Горбачова і його "Горбачов-фонду", який приділяв багато уваги дослідженню процесів глобалізації. У бесіді з автором цих рядків у Берліні він визначив глобалізацію "головною проблемою XXI століття", підкреслюючи, що "необхідно розрізняти глобалізацію як об'єктивне яви-

ще і як політику неоліберального глобалізму, яка дозволяє США та іншим державам "фінансової сімки" направляти цей процес, перш за все, у власних інтересах (Горбачёв, 2003. С. 13). На жаль, через відомі причини діяльність "Горбачов-фонду" з дослідження процесів і проблем глобалізації була припинена вже починаючи з 2005 року, а сам "Горбачов-фонд" був фактично ліквідований. Незважаючи на це, в концепціях російських учених-глобалістів на початку XXI століття продовжувала затверджуватися об'єктивістська тенденція, яка визначала глобалізацію як процес зростання впливу чинників зовнішнього периметра світового середовища (економічних, соціальних, цивілізаційних) "... в процесах відтворення всіх країн-учасників процесу формування єдиного світового ринку без національних бар'єрів і створення єдиних юридичних умов діяльності для всіх країн" (Білорус, 2016; Білорус, 2001. С. 401).

Українська наукова школа глобалістики, заснована в кінці 80-х років XX століття, послідовно відстоювала об'єктивні дуалістичні формаційні і цивілізаційні підходи у визначенні сутності глобалізації та наслідків її розвитку. Ці методологічні підходи залишаються науковими кредо більшості дослідників цієї наукової школи.

Родоначальник теорії глобальної ноосфери, великий український і російський учений В. Вернадський розробив теоретичну концепцію, яка стає особливо актуальною сьогодні для розуміння перспектив майбутнього глобального співрозвитку. У концепції В. Вернадського глобальна ноосфера – це передусім інтегроване в одне ціле людство, що розвивається на основі спільних цивілізаційних цілей, критеріїв й імперативів, серед яких слід виділити: єдність в інтересах виживання і розвитку; єдність в економічному та інформаційному розвитку; реальну рівність народів і держав; загальний мир і безпеку розвитку для всіх народів і держав; інтелектуалізацію світового розвитку; глобалізацію соціальних відносин (людство – єдина глобальна сім'я). Висунуті академіком В. Вернадським наукові положення про глобальну ноосферу майбутнього людства дають можливість вважати його одним із першозасновників глобалістики як синтетичної меганауки.

Багато послідовників вчення академіка В. Вернадського підкреслюють особливу роль науково-технологічного прогресу і глобальної інтелектуалізації співрозвитку країн і народів. Сучасна дійсність з її небаченими масштабами глобальної інтеграції, з перетворенням світу в глобальну інформаційно-мережеву систему повністю підтверджують це положення. По суті справи, глобально-інтегрований співрозвиток людства як єдиного світового співтовариства є безальтернативним. Як заклик до світової спільноти звучать слова авторитетного американського вченого А. Тойнбі: "Людство, очевидно, має вибрати одне з двох: або вчинити самогубство, або навчитися жити як одна сім'я". Альтернативи цивілізації глобального солідаризму не існує.

Інтенсифікація процесів і наростання масштабів глобалізації, формування технотронно-корпоративного глобалізму і зародження нової світової цивілізації глобального конкурентного співрозвитку різко загострюють необхідність нових наукових підходів до вирішення проблем економічної теорії. Вже є загально визнаним положення про те, що глобалізація світового розвитку, формування світ-системи технотронного глобалізму стали головною суттю і змістом XXI століття. У цих умовах відчувається вкрай гостра потреба у створенні нових теоретичних концепцій, що сприяють розвитку глобальної політекономії і теорії економічної глобалістики. Українські економісти-глобалісти готові продовжити свої зусилля з розвитку цих важливих і перспективних напрямів сучасної світової науки.

Українська наукова школа глобалістики, формування якої продовжується на міждисциплінарній основі, починалася в основному на базі глобальних економічних досліджень, що мають макроекономічний і глобальний характер. Її активні дослідники, незважаючи на перетворення глобалістики в меганауку, не відмовляються використовувати досягнення інших наук, перш за все політекономії, екології, інформатики та інших. Такий симбіоз "старих" і нової наук вже дає синергетичний ефект і ефект взаємного впливу. Так, наприклад, виникла в 70-і роки XX століття економічна глобалістика, будучи базисною складовою загальної теорії глобалістики, справляє значний і зростаючий вплив на формування глобальної політекономії та інституційної політекономії.

На нинішньому етапі цивілізаційного розвитку світу, коли глобалізація та світ-система глобалізму, що формується, стали головною суттю світового розвитку, збільшується дедалі більш гостре, імперативне соціальне замовлення на розробку теоретичних основ і прогнозно-прикладних методів нової меганауки – глобалістики. Економізація та фінансіалізація глобального співрозвитку висувають її на перший план у науково-методичному забезпеченні розробки стратегій безпечного глобального співрозвитку в XXI столітті.

Література

- Бауман З. (2004). Глобализация: последняя для человека и общества. Москва: Весь мир.
- Білорус О.Г. та ін. (2001). Глобалізація і безпека розвитку: монографія. Київ: КНЕУ. 769 с.
- Білорус О.Г. (2016). Економічна глобалістика. Київ: КНЕУ. 539 с.
- Білорус О.Г. (2001). Економічна система глобалізму: монографія. Київ.
- Білорус О.Г. та ін. (2017). Фінансова глобалізація і євроінтеграція: монографія. Київ: АФУ. 538 с.
- Власов В.І. (2011). Глобалізація і глобалістика. Т. 1. Київ.
- Горбачев М.С. и др. (2003). Грани глобализации. Москва.

- Корнівська В.О. (2017). Світові трансформаційні процеси: преходження глобально-го капіталізму в умовах розвитку інформаційно-мережевої економіки. *Економічна теорія*. 2017. №2.
- Лукинов И.И. (2002). Эволюция экономических систем. Москва.
- Лукинов І.І. (2007). Вибрані праці. Книга перша. Київ.
- Татаренко Н.О. (2016). Глобальні зміни і нові виклики: наукова рецензія на монографію О.Г. Білоруса "Економічна глобалістика. Теорія світ-системи глобалізму". *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. №23. (Серія: Економічні науки).
- Яковец Ю.В. (2007). Академик И.И. Лукинов – яркий представитель научной элиты послевоенного времени. *І.І. Лукинов. Вибрані праці: в 2-х книгах*. Книга І. Київ: КНЦ ІАЕ.
- Ясперс К. (1991). Смысл и назначение истории. Москва: Политиздат. 527 с.

Надіслано до редакції 04.01.2018

**A POLIT-ECONOMIC FORECAST OF THE GLOBAL
CO-DEVELOPMENT IN THE 21ST CENTURY:
GLOBAL POST-CAPITALISM OR THE WORLD-SYSTEM
OF INFORMATION-NETWORK GLOBALISM**

Oleh Bilorus

Author affiliation: Academician of NAS of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine; Chief Scientist of the Department of Economic Theory, Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine. email o.bilorus@gmail.com

Based on the results of many years of research into the processes and problems of economic globalization, global integration and the convergence of various socio-economic systems, and based on the revealed regularities and laws of global co-development and global transformations, the article makes an attempt of a polit-economic forecast of the metamorphoses of capitalist and socialist economic systems. Presented the author's theoretical conception of coexistence, co-development and convergence of capitalist and socialist post-industrial systems and their interconnected co-evolution within the framework of global competitive co-development in the sphere of a globally integrated world market for near and distant historical perspective. The author predicts a phased formation of a new, global socio-technological technetronic-informational integrated global production method, a global informational and networked economy with a potential for phased transition to a new global civilizational and formational world-system of noospheric globalism and global solidarity.

Key words: global capitalism, global post-capitalism, global post-socialism, world-system of post-industrial globalism, global information-network economic system, global financial civilization, social transformations of post-industrial global capitalism, world-system of global noospheric solidarity.

JEL: F01, G10, O10

References

- Bauman, Z. Globalization: the last one for man and society. Moscow: Ves Mir [in Russian].
- Bilorus, O.H. et al. (2001). Globalization and development security. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

- Bilorus, O.H. (2016). Economic globalization. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
- Bilorus, O.H. (2001). The economic system of globalism. Kyiv [in Ukrainian].
- Bilorus, O.H. et al. (2017). Financial globalization and European integration. Kyiv: AFU [in Ukrainian].
- Vlasov, V.I. (2011). Globalization and globalistics, 1. Kyiv [in Ukrainian].
- Gorbachev, M.S. et al. (2003). Facets of globalization. Moscow [in Russian].
- Kornivska, V.O. (2017). World Transformation Processes: the Transition of Global Capitalism in the Conditions of the Development of the Information and Network Economy. *Ekon. teor. – Economic theory*, 2, 84-96 [in Ukrainian].
- Lukinov, I.I. (2002). Evolution of economic systems. Moscow [in Russian].
- Lukinov, I.I. (2007). Selected works, Volume 1. Kyiv [in Ukrainian].
- Tatarenko, N.O. (2016). Global changes and new challenges: a scientific review of the monograph by O.Belarus on "Economic Globalism. The theory of world-system of globalism". *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. Seriya: Ekonomichni nauky – Scientific Herald of the Diplomatic Academy of Ukraine. Series: Economic Sciences*, 23 [in Ukrainian].
- Yakovets, Yu.V. (2007). Academician I.I. Lukinov is a vivid representative of the scientific elite of the postwar period. In Lukinov, I.I. *Selected Works*, Volume 1. Kyiv: KNTs IAE [in Russian].
- Jaspers, K. (1991). Meaning and purpose of history. Moscow: Politizdat [in Russian].